

Rima Juškevičiūtė

KŪNO PROBLEMATIKA: IDENTIFIKACIJA IR TAPATYBĖ ANTANO ŠKĖMOS „IZAOKE“

ANOTACIJA

Interpretacinio darbo tikslas – fenomenologinės, psichoanalitinės, dekonstruktyvistinės metodologijų jungties pagalba pabandyti atskleisti kūno vaizdinių funkcionavimą ir į Kitą orientuotos pohlolokaustiškosios egzistencijos problematiką Antano Škėmos apysakos žanrui priskiriamame „Izaoke“.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Identifikacija, tapatybė, Kitas, savasis kūnas, dekonstrukcija, intertekstualumas, serija (G. Deleuze), įvykis, atmintis.

ABSTRACT

The aim of this interpretational work is to reveal the functioning of body images and toward the Other oriented postholocaust existential issue in Antanas Škėma's short story Isaac using the deconstructive methods of phenomenology and psychoanalysis.

KEY WORDS: identification, identity, the Other, own body, deconstruction, intertextuality. series (G. Deleuze), event, memory.

* * *

„[Mylimasis] nei žino, ką jis patiria, nei sugeba tai nustatyti, nes panašiai kaip užsikrėtęs nuo kito akių liga, jis negali suprasti jos priežasties, mat jis užmiršta, kad savo mylinčiajame tarsi veidrodyje jis mato pats save“.

(Platonas „Faidras“ D. 255)

„Ar žinai, Andriau? Noriu verkti lyg mažas vaikas. Tokiu kvailu, sentimentaliu verksmu. Lyg tasai mano protėvis, kuris norėjo papjauti savo sūnų ant aukuro. Andriau, mylimasis! Prisimink, aš maldauju tavęs, kurią ranką tau pasisekė išlaisvinti?“ [P. 511]

* * *

Filosofinė tradicija – nuo Platono raštuose aptiktos marginalios minties, R. Descarteso, G. W. Leibnizo, L. Feuerbacho, J. G. Fichtės, G. W. F. Hegelio, M. Heideggerio, J. P. Sartre'o, E. Husserlio iki M. Buberio, E. Levino, G. Deleuzo, J. Derrida – nuolat kelia ir sprendžia Kito problemą. Pagal Kito ir Aš santykio traktavimo pobūdį išskiriamos trys sąlyginės Vakarų (kaip pasakytų O. Spengleris – „fizionominės“) filosofijos erdvės². Paskutinioji nepaneigia

psichikos reikšmės, todėl psichoanalitiniu J. Lacano Kitu kaip instrumentu naudojama interpretuojant tekstą. Į savo kūno atpažinimą tik per kito kūną žvelgiama iš pačių bendriausių fenomenologijos, psichoanalizės ir dekonstrukcijos pozicijų. Žiūros taškas pasirinktas kaip įrankis, nekvestionuojant metodų ir jų samplaikos problemų. Taip pat naudojama V. Podorogos kūno kartografija, Sartre'o, M. Merlou – Pounty, M. Foucault, Deleuze terminologija.

Identifikacija ir tapatybė tekste tyrinėjamos, remiantis kūno vaizdinių funkcionavimu ir kalbos konkrečiame šnekos akte vartojimu.

Kafkiškasis identiteto klausimas, reprodukuojamas nuolatinio socialinio bei egzistencinio susiskaidymo būklės, būdingas visai moderniai Vakarų kūrybai. Šis klausimas, ekshibicionistiškai eksplikuojamas per segmentines erdves, gimdo metanaratyvus.

„Izaoko“ hipertekstas suponuoja minėtų *Ego* ir *Kito* santykių kūniškumo analizę jame, ideologijos ir kūno koegzistavimų, atminties ir tapatybės ryšio problematikos veiklos aikštės – kūniškųjų diskursų – interpretacijas.

Kultūros priklausomybė vienam ar kitam identitetui gali būti nusakoma, atsižvelgiant į literatūroje interpretuojamą „pamatinį“ tekstą bei pačios kultūros „tūrį“, kuris yra greitos reakcijos į *Kitą* kultūrą sąlyga bei pasekmė. Lietuvių literatūroje tokiais mito-simbolines „pamatinio“ – šiuo atveju Šv. Rašto – teksto struktūras (re)konstruojančiais tekstaais laikytini A. Vaičiulaičio „Valentina“, kone visa Škėmos kūryba, dalis A. Nykos-Niliūno poezijos, T. S. Kondroto „Žalčio žvilgsnis“ ir dar keli kiti kūriniai. Lietuviškasis identitetas rašymo tradicijos formuotas / -jamas „nuosavos“ kalbos pagrindu. Tokia situacija presuponuoja stereotipiškai apribotą interpretacinę reakciją į Kitą kultūrą, o tai nurodo į talpaus komunikatyvumo impotencijos paslėptis. Šiuo atveju galima kalbėti apie falogo-provincialumą bei trūkumo nukreiptis – Lietuvos istorijoje apsirėiškusias nuolatinę priklausomybę vienai ar kitai kultūrai – kaip apie galimybę trūkumo cenzūros pagrindu išsaugoti kultūrinius istorinių riktų branduolius.

* * *

Škėmos „Izaokas“, paradoksaliai suvaldydamas veržlų kanoninės lietuvių kultūros cenzūruojamų kūniškųjų vaizdinių dauginimąsi, tuo pat metu atpalaiduoja nuo logofobijos ir, atimdamas iš signifikato jo suverenumą, įgalina įvykio³ matmens grąžinimą lietuviškajam stygiaus diskursui.

Diskursas nuolat (i)vyksta kaip užgrobimas. Kalbos kilmė visuomet yra sąlygota *Kito* trūkumo. *Kitas* kaip nuojauta, nuolat stokodamas pavidalo, inspiruoja refleksiją (daiktų kaitą). Diskursas – tai nuolatinė kova su *Kitu*; čia tiek Garšva, tiek Izaokas tampa to *Kito* serijų (su)rinkėjais. Garšva apversto Porfyrijaus medžio principu keliauja, balansuodamas tarp kalbos užgrobimo ir garsažodžio iki šizofreniškojo patirčių rezonavimo, kuomet tampa neįmanomas (iš)raiškos formoje įkūnytas savęs (at)statymas – užgrobimas. Skausmingai kontrdikciškai besiironizuojančio Izaoko atveju nenuorgazminamų *Kito* (pa)tirčių visuma suponuoja dekonotuotojo „aš“ perkeitimą tekste. Nuolatinis *Kito* perteklius sutvenkia paradoksalių herojų.

Netikėtumas traktuotinas kaip „avarija“, kur daiktai ir reiškiniai (noemos), apvalyti nuo kinestetinių nuorodų, išnyra prieš psichodelinės ramybės įglobtą sąmonę. Įprastinio mąstymo metu imanentizavimas vyksta sąmonės įvaldomos patirtos esybės pagrindu, tematizuojant, įdabartinant jos principus. Tai įmanoma tik per atkartojimo struktūras. „Sąmonės pasyvumas, anot E. Levino, – tai jos negalėjimas visko iki galo aktualizuoti, prisiminti, atkartoti, sugrąžinti“. Psichiatriinėje norima atlikti kankinimų kartotė neįmanoma, nors skausmas ir leidžia prisiliesti prie dalinio esaties įdabartinimo. Psichoanalizė šiuo atveju kalbėtų apie patirtą, bet iki galo neįsisąmonintą psichikos traumą; jos tikslas būtų į sąmonės šviesą iškelti į sąmonę išstumtą patirtį, išgydyti traumą. Savasis kūnas (corps propre – Merleu-Ponty), skendintis *Kito* pertekliuose, ekstatiiniu judesiu liaujasi projektavęs savo ex-ist kaip Rūpestį (Sorge), dekonstruodamas šį intencionalumą iki rizomiškumo. Tokiu būdu Garšva, kaip tekstas, dekonstruojamas į Izaoką: pastarasis tęsia įvykį, absorbuodamas pirmojo (pa)tirtis. *Kito* judesių serijos virsta rizomų tankme. Teksto telktis diseminacijos link – nuolatinė Izaoko būklė.

Gluosnio *Da-Sein*, kaip nuolatinės savo potencijų netekties baimė, per išraišką (orgazmo vengimas, Živilės pasisavintas poezijos skaitymo būdas) *Ego*, kaip minėtąjį perkeitimą, pagimdo tik serijiniams pasauliams (ST, NT, Živilės, Izaoko, Gluosnio, Julės etc.) praskleidus savo bendrumą (G. Deleuze) ir dividui radus savęs, kaip kinestetiškojo kūno, tęsinį *Kito* (ap)raiškose. O tai (re)prezentuoja Būtį-kitaip ir leidžia paradoksaliai nirvaniškajam intencionalumo negalimumui (impotencijai) realizuotis per išraišką it taip pat paradoksaliai režisuojamą netikėtumą, atspindintį Būtį-myriop. „Baltos drobulės“ / Garšvos siužetas naratyvinis, agrikultūriškai lineariškai ex-ist-uojantis kaip užgrobimas, – tuo tarpu „Izaoko“ pagrindinė teksto konstravimo priemonė – paradoksas, judantis nuo mažesnės prie didesnės diferenciacijos ir abiem šiomis kryptimis veriantis grėsmingai pasvirusias Babelio bokšto / kalbines prasmes. Gluosnio / lietuvių – Garšvos

/ poeto – Izaoko / žydo identitetai tekstiniai. Nuolatinės nuorodos į kitus tekstus konstruoja pagrindinį naratyvą. Žydiškajam identitetui, pasak Levino, būdingas religinio ir istorinio judaizmo (aventure) ir žmogiškumo nutikimų artimūmai. Pasak Derrida, būti žydu taip pat sunku, kaip ir rašyti, nes rašymas reiškia tą patį laukimą, tą pačią viltį, tą patį jėgų išsekimą. „Izaoke“ skleidžiamas egzodo-nomadinis lietuviškumo – žydiškumo santykis. Pastarojo identitetas, niekuomet nekonstruotas kalbiniu, bet visuomet – tekstiniu-simboliniu pagrindu, kaip absoliučiai polimorfiškas – turint omenyje holokausto išžiestą tapatumo reformą – koreliuoja su lietuviškuoju „avariniu“ identitetu.

Kontekstualumas „Izaoke“ nuolat (i)reikšminamas rutiniškos kūno kontrolės negalimybe / kompetencijos stygiumi. Šis stygius kelia grėsmę ontologinio saugumo karkasui (A. Giddens). Panoptizmo (M. Foucault) prarastis kompetencijos atžvilgiu ir jo realizavimas ironijos būdu stebėjimo atžvilgiu perkeičiami Izaoko – Andriaus komunikai, kur asmens ir jo vardo santykis tampa santykiu tarp situacijos ir vietovės, o tekstas – į nuorodas dekonstruotų erdvės ir laiko paradokso nomadiškumo vieta. Izaoko (pažado) vardas tekste tampa galimybe manipuliuoti atviromis, o Andriaus (atpažįstančiojo) – užvertomis / impotencinėmis (reikšminėmis) teritorijomis. Tapatybėje kaip *idem* centrinė problema – pastovumas laike, kur, kalbant apie save, disponuojama dviem modeliais – charakteriu ir tesėtu žodžiu. Charakteris ryškėja įpročių pasikartojimu laike, kur savastis atsiskleidžia kaip *idem*. Gluosnio tapatybė kaip ipse („Užrašuose“ pasirodžiusi it sugebėjimas nurodyti į save patį; „pats sau tiek, kiek kitas“), Izaokui – atpažįstamam atminties / įvykio užrašuose – aktualus žodžio tesėjimas kitam – jis ir reiškia savęs laikymąsi, kuris yra iššūkis laikui ir kitimui.

„Izaoke“ (est)etinė identifikacija / anagnarosis (atpažinimo momentas) (i)vyksta ironizuojamiems kūnams pratešiant save per žudymo įnagį (kastuvėlį). Gluosnis, žudydamas Izaoką, susitapatina su baudžiančiuoju kūnu („...“ aš juk buvau garbiniuotais plaukais ir dailus kaip

šventas Kazimieras. <...> Į ką panašus šventas Kazimieras. Galbūt į homoseksuališką angelą, anot 30-ųjų metų generacijos poeto, o gal į mano dukterį. <...> Ir esesininkas, <...> šviesiaplaukis angelas, laiką akordeoną, garsiai nusikvato-davo.” – [P. 454]). Regimas „negyvas“ kūnas ritualizuojamas: „Izaokas įžiebė žvakes. Liepsnelės sumirgėjo salėje, ir praskrido rausvi šešėliai, mojuodami begarsiais sparnais. Aš pastačiau žvakides abiejose misterio White galvos pusėse. Jis gulėjo visame savo juodame grožyje. Atrodė, jis neturi kaulų ir jo ezoterinis kūnas pasirenkęs kristi kartu su rausvaisiais šešėliais. Jis įgavo tąjį pavidalą, kurį suteikia amžinybės dievai. „Gražu“, pasakiau” [P. 517].

Asmens tapatumo, pasak Giddens, reikia ieškoti ne elgesyje ar – nors ir labai svarbiose – kitų reakcijose, o sugebėjime tęsti savo asmeninį naratyvą. Būtent tokio naratyvo kūrimas tekste motyvuotas taip vadinama išvengta gėda⁴. Ji skiriasi nuo Sartre'o gėdos sampratos tuo, kad nėra juntama vien tik prieš dabartyje užgrobiančią *Kito* kūną žvilgsnį, bet gali būti nuolatinė, gelminė afekto, kurį įžiebta kitiems matomi jos simptomai, forma. Gluosnio paieškų ir atkartojamo nužudymo motyvacija – „pamatinė emocinė būseną“ (Giddens), susijusi su ankstyvaisiais pasitikėjimo klausimais, apimanti nesąmoningas afekto formas bei sąmoningiau patiriamas kančias ir paskatas – ir esanti minėtoji gėda. Tai vieša nerimo būseną, susijusi su ontologinio saugumo klausimais, kurią sudaro baimė, kad „asmeninio tapatumo naratyvas neišlaikys gniuždančio spaudimo jo nuoseklumui arba socialiniam tinkamumui“. Esesininko komentaras apie „švarų kirtį“ kastuvėliu į Izaoko galvą laikomas metafiziniu melu, o skeptetuotos bobulės – stebinės minios atstovės – klausimas: „Ar atkeršijai? Ar gali atkeršyti, vaikelį?“ nurodo vidinę nuosavo naratyvo kryptį, nes patiriama jau minėta grėsmė, sumišusi su nepripažinta kalte – *Kito* poreikių patenkinimo impotencija. Izaokas ir Gluosnis per pirmąjį nudobimo judesį įgauna asmeninį identitetą („Mudu puolėme į glėbį ir aistringai pasibučiavome. „Štai ir atkeršijai, vaikelį“ [P. 517] skeptetuota bobulė buvo laiminga ir nebereikalinganti“). Nors tai įvyksta jau po

galutinio iškūnijimo (Izaoko žudymas kastuvėliu pratęsia „platoniskąjį“ Garšvos veiksmą „Baltoje drobulėje“: „Buvau gryna siela, kai skaldžiau ruselio galvą“; šiuo intencionuotu veiksmu įgyjama savojo kūno (*corps propre*) pajauta kaip turėjimas (vs trūkumui) – atsiveria mėginimo transcenduoti pavojus ir surandamas saugumo jausmas – disocijuojant Aš ir kūnui (tokią būseną šizoidai ar buvusieji nacių koncentracijos stovyklų kaliniai apibūdina kaip „panasią į sapną“, į „vaidmenį pjesėje“, „nerealų“ („Kas yra sapnas? Kas yra tikrovė? Štai klausimas, kuris mane kamuoja. Aš nebeskiriui kai kurių dalykų. Ir netekau vilties atskirti. Ir man įgriso abstrakčios spekuliacijos. Aš suradau Izaoką. Ar sapne, ar tikrovėje, – koks skirtumas?“ – [P. 503])) – abiejų vyrų meilė ir esąs „nuosavo naratyvo“ (Giddens) tęsinys. Laiškas, kurį nešiojasi Gluosnis, Izaoko puoselėjamas kastuvėlis bei kankinimo adatos traktuotini kaip *Kito* aptikimo, o kartu ir minėtojo naratyvo kūrimo galimybės, pažadai – pėdsakai, Gluosniui kompensuojantys falo trūkumą ir cirkuliuojantys kaip intencijos bei indikatoriaujaantys bendrininkai (Gluosnis praranda potenciją su Jule ir atranda ją su Živile; randas Izaoko galvoje Gluosnio geismo / agresijos Izaokui apraiška; kastuvėlis – kaip leidimas susitikti psichiatrinės – neatsakomoje – erdvėje ir situacijos identifikavimo ženklas). Pasak Lacano, nežinojimo būseną, kurioje subjektas yra savo geismo (desire) atžvilgiu, yra ne tik nežinojimas, ko jam reikia, bet ir nesusivokimas, kur link jis geidžia. „Izaoke“ krypties nuoroda tampa laiškas – jį pasitelkiant, geismas nuolat tenkinamas simboliniais to, ko jis niekuomet negali turėti, pakaitalais. Atkartojamo žudymo ritualu veikėjai įsimbolinami („Mylimasis! Tavo rankos buvo ženklas į galutinę paslaptį. Balsas iš dangaus, amžinos meilės ženklas. Mylėdamas kankinau tavo rankas, nes neturėjau tavęs viso. Dabar mudviem nereikia akmeninio aukuro. Abraomas ir Izaokas bandė atkartoti Kaino ir Abelio istoriją. Bet – – – paliko gyventi mylėdami. Ar tu supranti? Juk avinėlių, Dievo avinėlių juodu papjovė. O mudu pasigailėsim net avinėlio (turimas omenyje save vadinantis Paaikutuoju⁵ – R. J.). Sunaikinsime tą, kuris

vykdo įsakymus. Misterį White. Juk tai progresas, ar ne, Andriau?“ [P.516]). Kad taptų savimi, dividas „privalo siekti atpažinimo, reikalaujamas, kad kitas pripažintų jo geismą“ ar bent jau daiktavardį (jo vardą) kaip (gramatiškai) teisėtą pagrindą“. Tiek Gluosniui, tiek Izaokui išryškėja vadinamoji tapatumo bendroje pasąmonėje būseną, kuomet tas pats pasąmoninis kompleksas, atsiskleidžiantis dviem žmonėms vienu metu, sukuria nepaprastą emocinį efektą, projekciją, sukeliančią abipusę trauką. Dividas privalo pasisavinti savo paties kitybę – kas ir įvyksta Izaoko užrašų pabaigoje, – o ne tik žinoti ją esant (pažado – laiško gavimas bei nešiojimas). Gluosnio – Izaoko bendrininkavimas bei (iš)gyvenimo paslaptis – tai sandoros (į)gijimas, presuponuotas homoletiškosios teksto kaip kalbos / pasąmonės stuktūros būklės. Tapatybė / nukreiptis čia įgaunama tik per maksimaliai funkcionalų tapatumą (ritualizuotą paaukojantį nudobimą).

Nuolat reprodukuojamas Apreiškimas kaip įvykis chromosominiais archetipų rinkiniais išsiskverbia į kultūrą, „maloniai“ pažįstančią Raštą, ir eschatologiškai „šaukiasi įraštinimo“; rašymas (į)vyksta kaip nuolatinis aistruojantis bėgimas *Kito* pėdsakais. Izaoko tekste tai – it struktūrinė galimybė – Gluosnio „pažįstančio kūno“ užrašai; lietuvių literatūroje visa Škėmos kūryba („Šventoji Inga“, „Apokaliptinės variacijos“, „Ataraxia“, „Izaokas“), Škėmos stilius, kaip ir stilius, pasakojantis apie Kristaus veiklą bei mokymą, – *sermo humilis*, ištrūkęs iš komedijos (antikine prasme) bei satyros stilių (D. Čiočytė). Analogiškai Biblijos tekstui, naratyvai „Izaoke“ kuriami rūpinantis paradoksalia estetinė kerigma; toks rūpinimasis supponuoja stilių dichotomiją įveikiančią formą.

„Izaokas“ redeskripuoja Kaino mitologemą: tokių interpretacijų įvairovė „motyvuojama“ istorinių Vakarų kultūros epochų akcentais. Vyraujanti neteigimo poetika hiperboliškai įtvartoja arbitralumo pojūtį. SS homoseksualusis / est-etiškasis angelas ir akordeono nusikaltimai pinasi visuotinio karnavalinio juoko (M. Bachtinas) polifonijose. Karnavalo įteisintas

ekscentriškumas tekste suponuoja koliažinį lygiavertį intertekstų dėliojimą. Škėmos kūryba sprendžia A. Rimbaud pradėtą jausti *ego* tapatybės rekonstrukcijos problemą. („Esu gamtos perprodukcija. Išrauk akį, nukirsk ranką, – siūlo šventraštis. Kuria akį, kuria ranką? Esu aplipęs akimis ir rankomis. Esu šimtaakis ir šimtarankis.“ – Garšva „Baltojoje drobulėje“). Ši kūryba reprezentuoja moderniosios (pasak S. Malarmė) literatūrinės savimonės bruožus, kuomet visa rašymo tematika sukoncentruojama į vienintelę – mirties problemą. Pastaroji daugelyje rašytojo tekstų sprendžiama pagal G. Bruno receptą: „Nužudyti gailestingiausiai. Be kraujo praliejimo. Sudeginti gyvą“ („Balta drobulė“). „Balta moteris paaiškino: neįsimame jokios baimės. Skausmą – taip. Tačiau, jos nuomone, vaistų ir ugnies mišinys sukurs ekstazišką stovį, kur skausmas, gyviems bedegant, jau nėra gyvuliškas skausmas, o kažkas labai artimo fiziniam susijungimui, kai dvasia ir kūnas galutinai triumfuoja. Dėgsime apsikabinę, sudegsime mylėdami. Ši įstaiga yra pati humaniškesnė visose žemėse, nes tik joje praktikuojamas gailestingasis nužudymas“ – [P. 501]).

Giesmių giesmės medumi klijuojamos Izaoko / Gluosnio (Andriaus) – Dievo paveikslų reprodukcijos, prižiūrimos baltų psichiatrinės angelų. Rojaus hierarchija „pasitikima“ ir apibūdinant esesininką („Jeigu jį apvilktų tradiciniais angelo rūbais – – Mėlyna tunika, baltutėliai sparnai, auksinė aureolė virš galvos, labai panašu, labai“; – [P.449]). Rūbai, jų spalva, kiti atributai išimbinami, vaizduotė iškūnijimo procese itin suaktyvėja, o jėgos / valdžios turėtojai – baudžiantiems kūnams priskiriamas fenomenologinis estetinio pasigėrėjimo išpuolis.

Kūno / galios teritorija manipuluojama per ST kaulo įvaizdį („Tu mano kūnas ir kaulas“ – ST; „Tik tas yra šventasis Kaulas, kurio negrauziau, kurio niekad negrausiu“ – [P. 455]; taip pat: dantų / saugos atėmimas, precizija „reinkarnuojančios amebos“ link; „bekaulės kalbos“ negalimumas; seniai mirusi motina, skaičiuojanti savo kaulus). Kaulo, kaip tapatumo / kintančios halografijos galimybės, metafora

reprodukuojama ir Škėmos poezijoje („Ir teliks išblizgintų kaulų vaikiškas tyrumas / ir neprlautų lėkščių keraminis purvas.“ – eil. „Transcendencija“). Tuo tarpu Gluosnis „Izaoko“ užsiiminėja perversiška meilės / aistraties / tęstinumų archeologija („Paskutinės žiburių dėmės yra riba, o už jos – tikroji naktis, į kurią gali įskristi lėktuvai ir laivai, kuriuose nėra mūsų, kuriuose maži vaikai kaukolinėmis galvutėmis“ < ... > „Mano kiaušas netaisyklingas, su gaubūriukais pakaušyje“ [P. 495]).

Pasak Foucault, jėgos rašo savąją tiesą ant kūnų. Izaoko randas galvoje, minėtasis Gluosnio, jaunojo Živilės karžygio, kiaušas – lyg reinkarnavusio Garšvos paralelinės neurastenijos įrašas kūne (čia ryškus polifoniškas Škėmos tekstų išsitiesimas). Beprotybė, ištikusi Garšvą – kaip maištaujančių žodžių pergalė save atskleidžiančiam subjektui susiskaldant ir atsiveriant (Derrida), – perteikiama kaukolės / kalėjimo metafora („Skausmo nėra. O kamuolys didžiulis. Jis nebetelpa smegenyse, ir jis negali išsiveržti pro galvos kaulus.“ – „Balta drobulė“). Kaukolė, skalpas nurodo ir į valdžios santykius („Kažkodėl realybė mėgsta mane mušti per viršugalvį: pres-papje, kumščiu. O aš kertu atgal.“ – „Balta drobulė“).

Kalba, kalbėjimas – vienas iš valdžios (ne)turėjimo ženklų, suteikiantis tapatumo garantą. Jis tiesiogiai siejamas su nuosavu kūnu, o šio kūno ir naratyvinio vaizdinio atitikimas – tai galimybė būti identifikuotam *Kito*: „Dabar pajutau. Mane nori apiplėšti iki paskutiniųjų. Kad būčiau nemalonus iki neatpažinimo. Kad gaminčiau švokščiančius garsus kaip degeneruotas gyvulys ir kiekvienas mano prasižiojimas dar kartą įrodytų, koks svarbus yra orumas, o jo medžiaga – kaulas. Tegul ir dirbtinis, porcelianinis, pageltęs. Bet – – – pabandyk pasakyti bekaulę kalbą. Pabandyk įrodyti, kad Dievas tikrai yra ar nė velnio nėra. Pabandyk be dirbtinių kaulų įrodyti, kad kaulas – pagrindinė bet kokio metafizinio klausimo oralinė priemonė“ [P. 493]. Rašymas – „Aš“ paslėpimo būdas kuriant metanaratyvą *Kitiems* („Aš bijau pradėti, nes galiu niekad nebaigti. Ir man vaidenasi – koks siaubas, kai mirdamas nutrauksiu rašymą ne ten, kur

nutariau, o kur tetrūko keletu sakinių, kurie užslėptų, kas iki šiol pernelyg buvo aišku” – [P.482]). Ontologinio saugumo jausmams gyvybiškai svarbu, pasak Giddens, tai, kiek galima „normalią“ išvaizdą išlaikyti tokią, kad ji derėtų su (in)divido biografijos naratyvu.

Izaoko Izaoko – pažado – laiško (ST) ir Andriaus – žvejo – apaštalo / klajoklio (NT) kūnai susiveja broliškuoju geismu-mirčiai, reprodukuodami analeptinę holokaustiškosios ugnies / Apreiškimo neišvengiamybę, įglobtą psichodelinės ramybės drobulėn. Izaoko pažadas „susitikti pragare“ – pažadėtojoj Dante's *Inferno* žemėje, kur nuolat kartojami (ne)padarytieji koegzistencinio asmens / tautos išlikimo nusikaltimai (pavyzdžiui, mirties galimybė (holokaustiškoje) ex-tatinėje ugnyje⁷). Kūnai naudojami kaip egzekucijos aikščių erdvės (Foucault), kur „viduramžiškai“ susiveja auka-budelis („Izaokas apkabino mane, neužkliudydamas kastuvėlio, ir mudu susijungėme ilgame pabučiavime“ – [P.516].). Vieša bausmė atliekama kaip ceremonija, kurioje vyksta betarpiškas reikšmių perkodavimas. Kūnas paskiriamas absoliučiai įtampos valdžiai („Aplinkui stovėjo esesininkai, automatai ginkluoti. Jie stovėjo tylūs ir atidžiai sekė kiekvieną ropojančiojo judesį“ <...> „Ir jis matydavo, kaip nerūpestingai laikomą automatą sugniaužia rankos, o vamzdis nusikreipia į jo kūną“ – [P.446].). Baudžiamieji kūnai spinduliuoja baudžiančiųjų jėgos ženklus smalsulio pagautai – taigi dalyvaujančiai – miniai. Bausmės trukmė, ištesimas ne tik padaro budelių – aukų paklusnius kūnus absoliučiai priklausomus vienu nuo kito (sekamas kiekvienas menkiausias paklusnumą patvirtinantis gestas bei išraiška), bet kartu čia ir dabar organizuoja karnavalinį įvykį. Pastarojo metu trinama skirtis tarp atsimenamo miršančio kūno, mirties įsimbolinimo, sąmonei bandant suvaldyti pasąmonės krūvį ir rablėjiško juoko hiperbolėmis tušuoja mirties zonos aktualumą. Ginklas pratęsia paklusnų baudžiantį disciplinos atstovo kūną ir atstoja už tapatybės turėjimą baudžiamojai fantominių organų, tuo pat metu pratęsdamas mirties vaidinimo improvizacijų galimybes. Mirtis tiek „[vade“, tiek

„Užrašuose“ traktuojama kaip „metafizinis melas“; kūno koliažas dëliojamas į trūkčiojančios perfekcionistiškai-perversuojančios estetikos kolje: „< ... > kokiomis siūlėmis, bus susiūtos visos skylės, o gal teliks duobės, švelnia oda aptrauktos kaip po hirosimos bombardavimo < ... >“. Fiziologija kaip žmogiškoji mėsa dar nėra „kūnas“; pastarasis gali būti atpažintas kaip toks tik turint tam tikrą mėsos konfigūracijų, priskiriamų kūno sampratai, atmintį. Kūno suvokimas įmanomas tik per kito kūno patyrimą kaip pasikėsinimą, kuomet kito žvilgsnis objektyvizuoja / žudo mano kūną. Kūno vaizdinys – tai nuolatinis tokio santykio procesas. Fiziologinis melas – tam tikra gintis nuo žudikiškai funkcionalios objektyvizacijos (kartu tai – viena iš mirties formų – impotentiškas falocentrinis mažasis Gluosnis, kurio genitalijos – „skudurinis mėsos gniužulas“ – negali būti funkcionaliai identifikuotos). Jis, kaip kintanti galios-valiai išraiška tekste, apsiereiškia ostrauskiškai personifikuotos bobutės įkyrumu: „Ar gali atkeršyti, vaikeliai?“ [P. 464] – „Ar atkeršijai?“.

Kerštas, kaip esminis ST elementas („Tai, ką aš darysiu, bus kerštas“, – ištaria Gluosnis, žengdamas žudyti Izaoko), potencialiai realizuojamas tik substanciskai susijungus abiem – Izaoko / pranašiskai besijuokiančio pažado ir Andriaus apaštalytės – diskursams naujosios Apreiškiminės kristologijos intertekste. Keršijimas funkcionalus ir meilės, aistros pažado – Živilės atžvilgiu („Aš neapkenčiu Živilės ir savo mintyse esu ją kankinęs daugelį kartų! Naktimis, kai papundu ir negaliu užmigti (o taip dažnai atsitinka), esu ją net pasodinęs ant skruzdėlyno; tokios ypatingai skaudžios ir rajos skruzdės, kažkur Afrikoje, ir esu žiūrėjęs, kaip skruzdės lenda į skylę užpakalyje ir graužia išeinamosios žarnos gleivinę. Tada panorėdavau onanizuotis, bet aš nemoku, neišmokau vaikystėje, todėl pavartydavau saujoje genitalijas ir vėl palikdavau ramybėje: tegu ilsisi sau, jos jau senos, jos jau išsekusios!“ [P.453]). *Ego* nemigos būsenoje „budi“, – tai atitinka tapatybės skilimą, savotišką „taškinės būties sužlugdymą“, kuomet savardomas savyje izoliuotas „Aš“. Gluosnis būdrauja su

daliniu atminties intencionalumu (retrocendencija – Levinas), todėl savi tik iš dalies pakeičia *Kito* asmenį. Būdraujant sąmoningai keliamas savo kūnu bei esaties atmintimi iki pakartotino impotencijos aptikimo. Gluosnio sąmonei tekste būdinga būdravimo ir miego kaita; jos metu Ego atsiduria už imanencijos, kartu jai visiškai priklausydamas kaip skirtis „išlikimo-tuo-pačiu“ – vidinio laiko trukmės (įlaikinimo) – atžvilgiu ar „savęs-suradimo-kaip-vis-to-paties“ – išgyvenimo trukmės – atžvilgiu. Retrocendencijos metu aptinkamas genitalijas, sutapatinamas su Van Gogho ausimi. norima paaukoti muziejui, „vieno peilio švystelėsimu“ sugriauinant Freudą teoriją: ST. Gluosnio manymu, turėtų būti suprantamas tiesiogiai („<...> ne per didžiausią perversiją, jei organas netinkamas, paaukoti jį dievams, kuriems to organo trūksta <...> [P. 471]). Užrašų forma legitimizuoja tokio necenzūrinio pobūdžio teksto atvirumą. Kalba ir mąstymas suteikia tapatybės atradimo galimybę, nes, pasak Levino, mąstant užvaldomi daiktai / kūnai / pasaulis, kas užtikrina esaties tapimą dabartimi, o mąstomas dalykas reiškiasi / atsiduoda suteikdamas pasitenkinimą bei trūkumo kompensaciją. Garšvos svarstymai – nuolatinės identiteto paieškos – apie A. Bergsono intuityvizmą, taip pat tapatinimasis su nyčiškuoju ant (lemtingasis vertimo riktas) žmogiu, orientuojančiu į filosofo sesers inicijuotą rasistinį jo filosofijos supratimą, turėjusį įtakos genocidui, ir yra viena iš *Kito* pėdsakų rinkimo* trajektorijų.

Stebuklas „Izaoko“ – teksto sukeistinio priemonė. („Muštynės kilo staiga, nes įvyko stebuklas. Jie buvo išrankioję viską ir netikėtai du pastebėjo kokių trijų colių vinį“ [P. 447]). Pradžios Žodis tampa Paskutiniu (Keiksmas)žodžiu, užgožiamu žaismingos priešmirtinės malonaus juoko agonijos. („Ir saugotojai, ir ieškotojai juokėsi bendru, draugišku juoku. Šaunus būrys, nutaręs pasilinksinti. Drebejo žydiškos barzdos ir rankos; drebejo esesininkų pagurkliai ir uniforminiai diržai. Kurį laiką neegzistavo nusikaltimas ir bausmė, antžmogių idėja, šimtmetinis geto skausmas, siaurų gatvelių ir tvankaus tikėjimo mišinys, skaudi ir smalsi mirtis. Juokas aidėjo garažo

kieme, už tvoros, Vytauto prospekte, pamirštų lakūnų kapuose. Juokas – primenąs išsilaisvinimą, gerą apetitą, jaunuolių krykštavimus. Kone vaikiškas juokas, kurį sukėlė populiariusis išeinamosios žarnos pavadinimas“ [P. 447].) Čia juokas atlieka at(si)ribojimo funkciją; (nyčiškoji) minia „ištroškusi“, geidžia pletkinišku (heidegeriškai šnekališkuoju) smalsumu / smalsuliu (ex-ist) regėti-užgrobti diskurso erdvę. Gluosnis antriniame įrašinto teksto sluoksnyje – aktorius stebėtojas, režisuojantis savo / (Izaoko?) užrašus. „Kuo mažiau Stanislavskio, kuo daugiau autoriaus“ – [P.466]). Intertekstualieji užrašai, kuriais manipuliuoja Garšva, Izaoko atveju kelia įtarimą, jog tai tėra trūkumo fikcijos realizacija. Kafkiškasis identiteto procesas diseminuoja „Ivado“ atžvilgiu ir panaikina už savęs nuorodų pėdsakus.

Giminė (gender) „Izaoko“ kuriama tam tikra vaidyba (performance), todėl homoseksualumo (est)etika išgyvenama per įpratimą kaip *Kito* veido / kūno prezentacijas, kurioms taikoma froidiškoji seksualinė represija. Buvimo „vyru“ ar „moterimi“ skirtis, priklausanti nuo nuolatinės kūno kontrolės ir kūno gestų, Gluosnio prandama kartu su kūno kompetencijos netektimi.

IŠVADOS

Škėma įtekstina egzistencinę karo (pa)tirtį, nebūdingą lietuvių literatūrai apskritai. Ši patirtis atskleidžiama per esminę saviidentifikacijos problematiką bei atminties anemiškumą. Tekstas – kaip nuosava veikėjų biografija – atlieka autoterapijos funkcijas, iškeldamas pamatines ontologinio saugumo prarasties ir mėginimų jį susigrąžinti, negebėjus socializuoti, problemas. Saugos / tapatybės kodo ieškoma pasitikint kalba. Garšvos perfrazuotas A. Schopenhauerio „Kuo tobulesnis organizmas, tuo tobulesnis kentėjimas“ kodas Škėmos įrašomas cenzūruojamame lietuvių literatūros kūne, o „istorijos motto: *eddem sed aliter*“ tampa nuolatinio modernio teksto / tapatybės ir identiteto ieškos įvykiu.

LITERATŪRA

- *Škėma A. Raštai. T. II. Chicago, 1979.
- **Škėma A. Rinktiniai raštai. T. I. Vilnius, 1994.
- ***Škėma A. Rinktiniai raštai. T. II. Vilnius, 1994.
1. Baltos lankos. 2000. Nr. 11.
 2. Bergez D. Literatūros analizės kritiniai pagrindai. Vilnius, 1998.
 3. Brabant G. Psichoanalizė. Vilnius, 1998.
 4. Delioz Ž. Logika smysla. Maskva, 1998.
 5. Foucault M. Disciplinuoti ir bausti. Kalėjimo gimimas. Vilnius, 1998.
 6. Foucault M. Diskurso tvarka. Vilnius, 1999.
 7. Foucault M. Seksualumo istorija. Vilnius, 1999.
 8. Freud S. Anapus malonumo principo. Vilnius, 1999.
 9. Freud S. Psichoanalizės įvadas. Paskaitos. Vilnius, 1999.
 10. Giddens A. Modernybė ir asmens tapatumas. Vilnius, 2000.
 11. Heideggeris M. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1992.
 12. Iljin I. Postmodernizm ot istokov do konca stoletija: evoliucija naučnogo mifa. Maskva, 1998.
 13. Kūnas lietuvių kultūroje. Straipsnių rinkinys. Šiauliai, 2000.
 14. Lakan Ž. Funkcija i pole reči i jazika v psichoanalize. Maskva, 1995.
 15. Levinas E. Apie Dievą, ateinantį į mūsų. Vilnius, 2001.
 16. Literatūros lankai. Buenos Aires, 1952 – 1959. Vilnius, 1998.
 17. Mačianskaitė L. A. Škėmos Balta drobulė. Vilnius, 1998.
 18. Mickūnas A., D. Stewart. Fenomenologinė filosofija. Vilnius, 1994.
 19. Rikoeur P. Konflikt interpretacij. Maskva, 1995.
 20. ST, NT. Vilnius, 1991.
 21. Tereškinas A. Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje. Vilnius, 2001.

22. Kultūra ir civilizacija. Straipsnių rinkinys. Vilnius, 1999.

Rima Juškevičiūtė

THE PROBLEM OF A BODY: IDENTIFICATION AND IDENTITY, IN ANTANAS ŠKĖMA'S "ISAAC"

Summary

This interpretational work attempts to reveal the functioning of body images and toward the Other oriented postholocaust existential issue in Antanas Škėma's short story *Isaac* using the deconstructive methods of phenomenology and psychoanalysis. Self-identification possibilities are revealed through the study of the intertext by using images of a body. The ability of ego to construct its own narrative (A. Giddens) is chosen on the basis of identity construction analysis. The author records untypical existential experience of war in Lithuanian literature by making a connection between a hystorical glance into the past and the conception of death.

¹Cituojama iš šaltinio: Škėma A. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1994. Tekste skliausteliuose nurodomas puslapis.

²Škėma A. Rinktiniai raštai. T. I, kitas kaip to paties veidrodis – tradicija iki XIX amžiaus; įskilęs veidrodis, arba kitas kaip tarpininkas – XVIII amžiaus pabaiga – XIX amžius; kitybė šiapus veidrodžių – XX amžiaus tendencija mąstyti kitą bei kitybę anapus ontologijos ir jo suponuojamų būties, esmės, pažinimo klausimų. – Žr.: Keršytė N. Kitas veidas, in: Levinas E. Apie Dievą, ateinantį mūsų, Vilnius, 2001

³„Į-vykti – pirmapradiškai reiškia: įsiziūrėti, pasikviesti žvilgsniu, įsisavinti“ (Heideggeris M. Rinktiniai raštai. Vilnius, 1992). Tapatybė visuomet yra reikštis (plg. – skirtis); jos mąstymui būtini du – tas, kuris pasikviečia žvilgsniu, ir tas, kuris pasikviečiamas.

⁴Tai Helen Lewis terminas; ji skiria dvi bendras gėdos rūšis: „atvirą, nediferencijuotą“

ir „išvengtą“ gėdą.

⁵ Išrinktumo kategorija čia esanti svarbiausia. Pasak Levino, „nešvarios sąžinės“ kaltė ir „skola“ kitam asmeniui / *Kitam* turi būti aiškinama per pamatinį paskirtumą jam: kaltė paradoksaliai reiškiasi kaip „išrinktumas, išskirtinumas, pašauktumas“, o jos augimas adekvatus „šventumui“, išrinktumo augimui. „Būti išrinktam“ – tai būti nepakeičiamam *Kitam*. Todėl, nesant galimybės pakartoti tuos pačius kankinimo ir nužudymo aktus, sunaikinamas disciplinos, jėgos išsimbolinimas – „tobulas“ psichiatrinės prižiūrėtojo kūnas, iš kurio Gluosnio žvilgsnis „atima“ saugą – kaulus. Įrodomas S T ir Freudo teorijos panašumas: „akis už akį, dantis už dantį“.

⁶ „Kai aš ir kitas asmuo turime pasąmoninį ryšį su tuo pačiu svarbiu dalyku, aš iš dalies susitapatinu su tuo žmogumi ir dėl to orientuojuosi į jį, kaip orientuočiausi į minėtą kompleksą, jei suvokčiau jį“. (*Jung C. G.* Pasąmonės vaidmuo, *in*: Kultūra ir civilizacija. Vilnius, 1999)

⁷ Egzistuoja esminis ryšys tarp požiūrio į istorinę praeitį ir mirties sampratos, kuri reiškiasi laidojimo būdu. Kultūrų istorijoje kaip visiškai priešingas dalykas galintiems egiptietiškiems gyvenimo, rūpesčio atmintimi simboliams ties antikinės (mito) kultūros slenkščiu atsiranda paprotys deginti mirusiuosius. Jis simbolizuoja praeitį paslepiančią vidinę ir išorinę užmarštį. „Nuo Homero, kaip ir Vedų laikais, įvyksta staigus, tik vidiniais kultūros dėsniais paaiškinamas perėjimas nuo laidojimo prie sudeginimo, kuris, kaip rodo Iliada, buvo atliekamas su visų simboliniu patosu – kaip iškilmingas sunaikinimas, istorinės trukmės neigimas (išskirta – R. J.). (*Spengler O.* Vakarų saulėlydis, *in*: Kultūra ir civilizacija. Vilnius, 1999). Nacių konclagerių ugnys – pagreitinta istorija; Izaoko ir Gluosnio ekstatinės mirties vizija – troškimas pagreitinti nuosavo, gyvenamojo kūno istoriją.

⁸ *Kitas* čia gali būti suvoktas ir kaip leviniškoji paralelė tarp Dievo (begalybės idėjos) ir kito asmens *kitybės*. Kolekcionieriaus siela – vyraujantis obsesinės asmenybės bruožas – nustatoma iš požiūrio į laiką, – jam būdinga

nuolatinė retrospekcija. Tokie obsesiniai bruožai aptinkami daugumoje lietuvių literatūros tekstų, kurių pamatinis tekstas – ideologizuota pseudoromantinė pasaulėžiūra. Atsiradus moderniam – į mirtį orientuotam bei kitų tekstų pėdsakais bėgančiam rašymui – kultūra igyjanti vakarietiškojo mąstymo būdingą istorijos jausmą. Kiek kitaip kinų keliautojai ieško „senų pėdsakų“ – ku-tsi; bet jų neišverčiamą pamatinę sąvoką dao, pasak O. Spenglerio, paaiškinti galima tik turint gilų istorijos jausmą.

Recenzavo dr. Indrė Žekevičiūtė